

DOI: 10.34015/2523-4552.2019.1.14

УДК 343.8

Махніцька К. Г.,
аспірант кафедри кримінального
права та правосуддя Міжнародного
економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

ЗАБОРОНЕНІ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ПРЕДМЕТИ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА

У статті з'ясовано соціально-правову природу заборонених для засуджених до позбавлення волі предметів, їх роль і вплив на процес детермінації правопорушень і злочинів у сфері виконання покарань, а також запропоновано комплекс обґрунтованих заходів щодо запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

Ключові слова: заборонені предмети; засуджений; позбавлення волі; персонал колоній; нормативно-правові акти; виконання–відбування покарання; запобігання.

В статье определено социально-правовую природу запрещенных для осужденных к лишению свободы предметов, их роль и влияние на процесс детерминации правонарушений и преступлений в сфере исполнения наказаний, а также предложено комплекс научно обоснованных мероприятий, направленных на профилактику этого общественно опасного явления.

Ключевые слова: запрещенные предметы; осужденный; лишение свободы; персонал колоний; нормативно-правовые акты; исполнение–отбывание наказания; профилактика.

Постановка проблеми. Як свідчить практика виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, однією з проблем, що негативно впливають на цей процес, а також спричиняють та обумовлюють скоєння злочинів засудженими та персоналом колоній, є наявність в обігу осіб, які відбувають зазначене кримінальне покарання, заборонених предметів. Зокрема, розпочинаючи з 1991 року [1, с. 15–13] до сьогодні (2018 р.) [2], у засуджених щороку вилучається різно-

манітна кількість не передбачених законом предметів, виробів і речовин (додаток 3 до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (далі – ПВР УВП)) [3], збереження і використання яких не дозволяється в місцях позбавлення волі. Так, у 1991 р. в зазначених осіб вилучено 2964 г наркотичних речовин, або у 6,8 раза більше, ніж у 1990 р., а також 398,5 л (у 1990 р. – 117,3 л) спиртних напоїв та 289 тис. 324 крб (у 1990 р. – 176 212 крб) (зростання відповідно у 3,4 раза та

на 64,2 %) [1, с. 2]. Водночас у 2016 році, незважаючи на проведені у сфері виконання покарань реформи, кількість зазначених предметів, що вилучені в засуджених, не зменшилася (при тому, що кількість засуджених, які відбували покарання у виправних і виховних колоніях, зменшилася з 1991 р. (152 тис. осіб) [1, с. 1] до 2016 р. (56 тис.) [4, с. 1–2] майже втричі). Зокрема, у 2016 році в засуджених, позбавлених волі, вилучено 9 тис. 479 грн, 55 л спиртних напоїв, 164 г наркотичних засобів та ін. [4, с. 17–18].

Суттєво не змінилася ситуація й у 2017–2018 рр. при зменшенні кількості засуджених до позбавлення волі до 55 тис. осіб [5]. При цьому, як у попередні роки (1991–2016 рр.), так і сьогодні (2017–2018 рр.), наявність у засуджених, які тримались у виправних і виховних колоніях, заборонених законом предметів, виробів і речовин виступала однією з детермінант, що спричиняла та обумовлювала вчинення злочинів і цими особами, і персоналом зазначених установ виконання покарань (УВП). Так, у 1991 році зареєстровано 800 злочинів (у 1990 р. – 1038), учинених засудженими [1, с. 1], та 19 – за участю персоналу цих УВП [1, с. 22]. У свою чергу, у 2016 році ці показники мали такий вигляд: засуджені вчинили 298 злочинів [4, с. 1], а персонал колоній – 102 злочини [4, с. 12].

Постановка завдання. Таким чином, слід визнати, що існує складна прикладна проблема, яка має бути вирішена, зокрема, і на доктринальному рівні. Саме зазначені обставини обумовили вибір об'єкта та предмета дослідження в цій науковій статті, а також визначили її основне завдання: на основі результатів аналізу

наукових і нормативно-правових джерел, а також практики їх використання у сфері виконання покарань запропонувати комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання проникненню до засуджених, позбавлених волі, заборонених для зберігання і використання цими особами предметів у ході виконання – відбування даного кримінального покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як засвідчило вивчення наукової літератури, активним пошуком ефективних шляхів і засобів боротьби із зазначеним суспільно небезпечним явищем у місцях позбавлення волі займаються такі науковці, як В. А. Бадира, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. О. Меркулова, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Форенюк, І. С. Яковець та інші вчені. Поряд із цим досі на науковому рівні питання щодо ролі та впливу заборонених предметів у змісті злочинної поведінки засуджених і персоналу колоній вивчено недостатньо, що й стало вирішальним при виборі теми цієї наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в частині сьомій статті 106 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, перелік і кількість предметів та речей, які засуджені можуть мати при собі, визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. При цьому зберігання такими особами при собі речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях, не допускається [6]. Зокрема, такий перелік предметів, виробів і речовин, зберігання та використання яких засудженими заборонено, установ-

лено в додатку 3 до ПВР УВП (предмети, вироби та речовини, вилучені з цивільного обігу; будь-яка зброя; пересувні засоби; гроші та цінності; інші) [3].

Такий підхід законодавця до регулювання цього питання визнати правильним не можна, він суперечить вимогам чинного законодавства України (ст. 2 КВК). Зазначена позиція ґрунтується на таких аргументах:

1. Відповідно до положень пункту 14 статті 92 Конституції України, виключно законами визначається організація і діяльність органів та установ виконання покарань.

Як з цього приводу зазначено в ст. 8 Основного закону, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймалися на основі Конституції України і повинні відповідати їй [7]. До того ж, як це впливає зі змісту пункту 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечується захистом правосуддя [8, с. 136].

Виходячи з цього, навряд чи можна вважати достатнім уведення заборони для засуджених, позбавлених волі, на рівні підзаконних правових джерел Міністерства юстиції України.

2. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 (справа про

офіційне тлумачення терміну «законодавство»), підзаконні нормативно-правові акти до джерел законодавства України не належать [9].

До того ж на науковому рівні доведено, що регулювати питання виконання – відбування покарання відомчими правовими актами не можна, позаяк це не тільки суперечить чинному законодавству України, а й створює умови для зловживань і злочинів з боку персоналу УВП [10, с. 176–203]. Як у зв'язку з цим слушно зауважив А. Х. Степанюк, те, що в Конституції України відображено розуміння виконання покарань саме як діяльності, дозволяє не просто пізнавати реальність у нових межах кримінально-виконавчої системи, а й указує на законодавче джерело її регулювання, доцільності, розвитку, змін, удосконалення, причому джерело, яке можна досягнути розумом, позбавлене будь-якої містифікації, бо на місці вірування в можливість перевищення кожного засудженого має зовеличитися Закон [11, с. 424].

Ураховуючи зазначене, знову ж таки варто визнати, що регулювання питань, які стосуються заборонених предметів в УВП, підзаконними нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України є таким, що не відповідає вимогам Конституції України.

3. Відповідно до вимог частини четвертої статті 7 КВК України правовий статус засуджених визначається законами України, а також цим Кодексом, виходячи з порядку й умов виконання та відбування конкретного виду покарання. До того ж, як це впливає зі змісту частини першої статті 7 КВК, держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених.

Виходячи з цього, також слід констатувати, що визначення переліку предметів, зберігання та використання яких заборонено для засуджених у місцях позбавлення волі, не на рівні закону, а на підставі ПВР УВП, є діяльністю неконституційною.

Такий висновок, крім цього, ґрунтується на положеннях частини третьої статті 63 Конституції України, у якій зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

З огляду на зазначене та з метою приведення норм КВК у відповідність до вимог Основного закону варто частину першу статті 102 цього Кодексу викласти в новій редакції, а саме:

«Перелік та кількість предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі, визначаються законом».

Виходячи з цього, КВК слід доповнити статтею 102-1 «Перелік предметів, виробів і речовин, збереження і використання яких засудженими заборонено», виклавши її в редакції, що зазначена в додатку 3 до ПВР УВП.

Додатковим аргументом на користь запропонованої зміни до КВК виступають теоретичні положення щодо змісту норм кримінально-виконавчого права, відповідно до яких суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин є персонал органів та УВП і засуджені (у цьому випадку – особи, позбавлені волі) [12, с. 125–126], а тому віддавати перевагу в цих відносинах одному з них (зокрема, персоналу колоній через регулювання питань щодо заборонених предметів можливостями відомчих (підзаконних) нормативно-правових актів) не можна.

Саме на цьому аспекті акцентують увагу положення Європейських пенітенціарних правил (ЄПП), у пункті 2 частини I яких зазначено, що особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду [13, с. 6]. При цьому, прийнявши у 2004 році Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [14] та у 2014 р. – Закон України «Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до європейських стандартів» [15], наша держава зобов'язана, у тому числі, провести своєрідну «ревізію» норм кримінально-виконавчого законодавства, які суперечать як нормам міжнародного права, так і Конституції України.

I, зрештою, чому так важливо вноرمувати діяльність з питань, що стосуються переліку предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі?

Як видається, пояснення такої необхідності лежить, принаймні, у двох площинах, а саме:

а) історичній, тобто в тій суспільній практиці виконання – відбування покарань, яка склалася в історичному вимірі. Зокрема, з 1917 по 1939 рік, коли права та законні інтереси засуджених радянська репресивна влада просто ігнорувала, у тому числі й шляхом уведення різноманітних заборон для цих осіб, зокрема щодо користування в місцях позбавлення волі відповідними предметами і речами [16, с. 350–361]. Саме цей «рудимент» (лат. rudimentum – слід явища, яке знищено) [17, с. 510] тоталітарного режиму відображено в чинному кримінально-виконавчому законодавстві України (зокрема, в ч. 4 ст. 107 КВК);

б) змістовій – щодо змісту принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (стаття 5 КВК), пріоритетним серед яких є принцип законності.

У кримінально-виконавчому праві, як правильно зауважив І. Г. Богатирьов, принцип законності виявляється в забезпеченні верховенства закону, який регулює виконання покарання та його пріоритети, перед чинними нормативними актами, що регулюють суспільні відносини в цій сфері [12, с. 151].

Висновки. Таким чином, аналіз нормативно-правових джерел і наукової літератури дозволяє констатувати, що встановлений у законі порядок визначення переліку предме-

тів, засобів і речовин, зберігання і використання яких засудженими до позбавлення волі заборонено, не відповідає нормам Конституції України та має бути видозмінений з урахуванням сучасних правових реалій і бажань України інтегруватися в європейський правовий простір.

Необхідність видозміни кримінально-виконавчого законодавства України обґрунтовано ще й тим, що зберігання та використання заборонених предметів засудженими в місцях позбавлення волі є однією з умов, що складають зміст детермінаційного комплексу причин і умов, які призводять до вчинення злочинів у сфері виконання покарань [18, с. 114–142].

Список використаних джерел

1. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины : Информ. бюллетень. Киев : Главное учреждение по исполнению наказаний МВД Украины, 1992. 28 с.
2. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду за засудженими в установах Державної кримінально-виконавчої служби України у 2018 році : річний звіт. URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index> (дата звернення: 13.05.2019).
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2813/5. Київ: Міністерство юстиції України, 2018. 116 с.
4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
5. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України : дані Департаменту ДКВС України, 2019. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=6204DE81B237C4083D5D7D16EBF5BE7> (дата звернення: 13.05.2019).
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 липня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
7. Конституція України : чинне законодавство станом на 16 січня 2019 року : офіц. текст. Київ : Алерта, 2019. 80 с.
8. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. *Постанови Пленумів Верховного Суду України в кримінальних справах*. Упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136–141.

9. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»), № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

10. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : монографія. Луцьк : «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.

11. Степанюк А. Х. Вибрані праці / уклад. К. А. Автухов. Харків : Право, 2017. 608 с.

12. Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д. ю. н., проф. О. М. Джужа. Київ : Атіка, 2010. 752 с.

13. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Ради Європи R(2006)2. Донецьк : «Донецький Меморіал», 2010. 32 с.

14. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Урядовий кур'єр*. 2004. 20 квіт. С. 2-3.

15. Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до європейських стандартів : Закон України від 8 квітня 2014 року. *Голос України*. 06.05.2014. № 87.

16. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навч. посібник. Львів : ЛНЦ імені Івана Франка, 2013. 408 с.

17. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва : Мартин, 2010. 704 с.

18. Корупційні та інші злочини, що вчиняються у сфері виконання покарань: кримінологічна характеристика та запобігання: навч. посібник / за заг. ред. д. ю. н., проф. О. Г. Колба. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 444 с.

References

1. Nekotorye pokazateli deyatelnosti uchrezhdenij ugovovno-ispolnitelnoj sistemy MVD Ukrainy: Inform. byulleten. Kiev: Glavnoe uchrezhdenie po ispolneniyu nakazaniy MVD Ukrainy (1992) [in Russian].

2. Pro stan pravoporyadku, izolyaciyi ta naglyadu za zasudzhenimi v ustanovah Derzhavnoyi kriminalno-vikonavchoyi sluzhbi Ukrayini u 2018 roci: richnij zvit. URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index> (data zvernennya: 13.05.2019) [in Ukrainian].

3. Pravila vnutrishnogo rozporyadku ustanov vikonannya pokaran: zatv. nakazom Ministerstva yusticiyi Ukrayini vid 28 serpnya 2018 roku N 2813/5. Kiyiv: Ministerstvo yusticiyi Ukrayini. (2018) [in Ukrainian].

4. Pro stan pravoporyadku, izolyaciyi ta naglyadu, diyalnist pidrozdiliv ohoroni, pozhezhnoyi bezpeki ta voyenizovanih formuvan Derzhavnoyi kriminalno-vikonavchoyi sluzhbi Ukrayini u 2016 roci: Departament DKVS Ministerstva yusticiyi Ukrayini. (2017) [in Ukrainian].

5. Zagalna harakteristika Derzhavnoyi kriminalno-vikonavchoyi sluzhbi Ukrayini: dani Departamentu DKVS Ukrayini, 2019. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075;jsessionid=6204DE81B237C4083D5D7D16EBF5BE7> (data zvernennya: 13.05.2019) [in Ukrainian].

6. Kriminalno-vikonavchij kodeks Ukrayini: priinyatij 11 lipnya 2003 roku. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*. 2004. N 3-4. St. 21 [in Ukrainian].

7. Konstituciya Ukrayini: chinne zakonodavstvo stanom na 16 sichnya 2019 roku: ofic. tekst. Kiyiv: Alerta [in Ukrainian].

8. Pro zastosuvannya Konstituciyi Ukrayini pri zdijsnenni pravosuddya: postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrayini vid 01.11.1996 N 9. Postanovi Plenumiv Verhovnogo Sudu Ukrayini v kriminalnih spravah. Uporyad. V. V. Rozhnova, A. S. Sizonenko, L. D. Udalova. Kiyiv: PALIVODA A. V. (2011). [in Ukrainian].
9. Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukrayini «U spravi za konstitucijnim zvernenniam Kiyivskoyi miskoyi radi profesijnih spilok shodo oficijnogo tlumachennya chastini tretroyi statti 21 Kodeksu zakoniv pro pracyu Ukrayini (sprava pro tlumachennya terminu «zakonodavstvo»), N 12-rp/98 vid 9 lipnya 1998 r. Oficijnij visnik Ukrayini. 1998. N 32. St. 1209 [in Ukrainian].
10. Kolb, O. G. (2006). *Ustanova vikonannya pokaran yak sub'yekt profilaktiki zlochyniv*. Luck: «Vezha» Volin. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrayinki [in Ukrainian].
11. Stepanyuk, A. H. (2017) *Vibrani praci / uklad. K. A. Avtuhov*. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Dzhuza, O. M., Vasilevich, V. V., Kolb, O. G. (2010). *Kriminalno-vikonavche pravo Ukrayini: pidruchnik*. Kiyiv: Atika [in Ukrainian].
13. Yevropejski penitenciarni pravila: Rekomendaciya Radi Yevropi R(2006)2. Doneck: «Doneckij Memorial» (2010) [in Ukrainian].
14. Pro zagalnodержavnu programu adaptaciyi zakonodavstva Ukrayini do zakonodavstva Yevropejskogo Soyuzu: Zakon Ukrayini vid 18 bereznya 2004 r. N 1629-IV. Uryadovij kur'yer. 2004. 20 kvit. S. 2–3 [in Ukrainian].
15. Pro privedennya umov trimannya zasudzhenih do pozbavlennya voli do yevropejskih standartiv: Zakon Ukrayini vid 8 kvitnya 2014 roku. *Golos Ukrayini*. 06.05.2014. N 87 [in Ukrainian].
16. Bojko, I. J. (2013). *Kriminalni pokarannya v Ukrayini (IX–XX st.)*: navch. posibnik. Lviv: LNC imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
17. Bulyko, A. N. (2010). *Bolshoj slovar inostrannyh slov*. 35 tysyach slov. Izd. 3-e, ispr., pererab. Moskva: Martin [in Ukrainian].
18. Kolb, O. G. (Zag. red). (2019). *Korupcijni ta inshi zlochyni, sho vchinyayutsya u sferi vikonannya pokaran: kriminologichna charakteristika ta zapobigannya*: navch. posibnik. Kiyiv: Kondor [in Ukrainian].

K. Mahnitska, *Postgraduate student of the Criminal Law and Justice Chair of the Academician Stepan Demianchuk International Economic and Humanitarian University*

Things, which are prohibited for use in the places of deprivation of liberty: concept, essence and social danger

The article defines the social and legal nature of the things, which are prohibited for the persons, who are sentenced to deprivation of liberty, as well as their role and influence on the process of determining offenses and crimes in the process of execution of punishment. It also suggests some scientifically based measures aimed at preventing that socially dangerous phenomenon.

The analysis of the normative and legal sources and scientific literature allows us to say that the procedure for determining the term of the things, means and substances, which are prohibited to be stored and used by the inmates, does not corre-

spond to the norms of the Constitution of Ukraine and should be modified in accordance with the modern legal realities and Ukraine's desire to be integrated into the European legal space.

It should be mentioned that the list of those things, which are prohibited for the inmates in the places of deprivation of liberty, is made not at the legislative level, but on the basis of the rules of the internal order of the penal establishments. So, it is unconstitutional. Such conclusion is based on the provisions of the part 3 of the article 63 of the Constitution of Ukraine, which states that a convict enjoys all the human and civil rights, with the exception of restrictions established by law and by the court sentence or decision.

Taking into account the above mentioned and in order to bring the provisions of the Criminal-Executive Code of Ukraine into accordance with the requirements of the Constitution of Ukraine, the part 1 of the article 102 of that Code should be in the new wording, namely: «The list and the quantity of the objects and things, which the inmates may have, are determined by law». Therefore, the Criminal-Procedural Code of Ukraine should be amended by the article 102-1 «The list of objects, things and substances, the storage and use of which is prohibited for the convicted», giving the wording, which is specified in the annex 3 of the Regulation of the internal rules of the penal establishments.

Keywords: *prohibited items; convict; deprivation of liberty; penal personnel; regulations; execution-serving the sentence; prevention.*

Надійшла до редакції 05.04.2019